

Irina Nastasă-Matei, Zoltán Rostás (coord.), *Alma Mater în derivă. Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2016, 422 p.

Volumul reprezintă o culegere de treisprezece studii de istorie și sociologie cu privire la universitatea interbelică în România și Polonia. Fie și dacă am privi doar prima copertă a lucrării de față, această apariție istoriografică este surprinzătoare din cel puțin două motive. Cei doi editori nu provin doar din generații diferite, ci și din domenii diferite, pentru a nu mai vorbi de parcursurile lor biografice aflate într-o evidentă asimetrie. În timp ce Irina Nastasă-Matei este cunoscută mai ales ca istoric, respectiv pentru contribuțiile sale cu privire la istoria intelectuală interbelică, îndeosebi privind relațiile academice cu lumea germană, Zoltán Rostás este sociolog, specializat în recuperarea experienței numitei *Școala Gusti* și, de asemenea, este reputat pentru lucrările sale de istorie orală. Ambii au publicat deja, fie singuri, fie în coeditare, mai multe lucrări asupra interbelicului, perioadă care pare să-i apropie înainte de toate.

Al doilea lucru care surprinde, ba chiar poate fi o sursă de neînțelegere, este titlul lucrării, care induce de la început o dublă și radicală problematizare: *Alma Mater în derivă?* Și ce vrea să spună: *Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice?* Ambele au o rezonanță militantă poate improprie pentru o lucrare academică. Dincolo de această ambiguitate, probabil, voluntară, titlul ne sugerează că editorii vor să pună în discuție narațiunile „dominante” asupra universității interbelice, cât și asupra interbelicului românesc în sine, considerate „oficiale”, dogmatice, deci, sau măcar neproblematizate.

Nu este locul aici pentru o discuție extinsă asupra subiectului, în plus, orice demers care își propune să inoveze pe un teritoriu atât de inerțial precum al cercetării istoriografice românești este binevenit. Este evident că a spune că universitatea românească a fost „în derivă” în perioada interbelică este cel puțin la fel de dogmatic ca și a ignora tensiunile și dificultățile acesteia, întrucât ne amintește, fie și involuntar, de limbajul luptei de clasă din anii cincizeci, ceea ce este desigur departe de intenția editorilor, în ciuda vizibilei lor atracții pentru o formă de sociologism marxizant. De altfel, nici un studiu dintre cele aflate în volum nu susține această imagine.

În al doilea rând, formula „aspecte alternative” se referă la intenția de a oferi o versiune diferită, „alternativă” în raport cu perspectiva dominantă? De unde vine noutatea, așadar: dintr-o schimbare de paradigmă metodologică sau dintr-o agendă militantă, politică? În introducerea lor,

„Alma Mater în derivă. Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice” (p. 9-20), editorii nu clarifică prea mult aceste ambiguități. Din cele câteva referințe mai explicite înțelegem că tematica volumului ar privi unele „aspecte de ordin social și politic referitoare la organizarea și funcționarea universităților – și implicit activitatea profesorilor și studenților de aici –, fie teme mai puțin cunoscute, chiar «exotice», privind un anume domeniu de studiu și cercetare – de pildă, cel sociologic [...]” (p. 10). De asemenea, că ar fi vorba de un demers care să analizeze „relațiile dintre universitate și alte instituții sau organizații”, ca și dintre „identitățile duble de universitar-om politic, înalt funcționar, cleric etc., cu efecte majore asupra educației și politicii universitare”. În fine, volumul ar urmări studierea „unor structuri de cercetare extrauniversitare, atunci când instituțiile de învățământ superior deveniseră nefuncționale” (p. 10).

Nici sub raport metodologic, intențiile nu sunt mai clare. Volumul „militează așadar pentru o abordare de tip antropologic a istoriei” (p. 20), se afirmă de mai multe ori de către editori. Aceasta ar însemna recursul la o metodologie, „care să evidențieze realitatea cotidiană a trecutului universitar de la noi și să permită plasarea temei într-un câmp cultural și social concret” (p. 10). Este vorba de a propune o analiză „mai în profunzime” cu privire la „organizațiile și mișcările studentești”, pentru a depăși „simplista antagonizare stânga-dreapta” (p. 10). În același timp, este o încercare de a depăși discursul „despre modernizare, evoluții, elite, pentru că de cele mai multe ori acest tip de discurs istoriografic are mai mult menirea de a explica fenomene istorice, ci mai degrabă de a crea paradigme istoriografice și de a construi chiar mituri” (p. 20). Această metodologie „presupune revelarea trecutului universitar prin analizarea unor detalii sau cazuri specifice”, cum ar fi Universitatea din Cluj, care „reprezintă în sine un studiu de caz aparte”, datorită dublei sale istorii, maghiare și românești, o situație care a generat „diferențe regionale față de instituțiile similare din Iași și București”, precum și, un timp cel puțin, „prezervarea autonomiei sale în spiritul universităților austro-ungare” (p. 11).

Pe scurt, proiectul metodologic al volumului implică atenția la detalii, accentul pe empiric și studii monografice, în genealogia „metodei monografice” a lui Gusti, de la care cei doi editori se revendică deschis, ca parte a unui grup „informal, cunoscut despre Cooperativa Gusti” (p. 14). Măsura în care aceste intenții se reflectă în demersurile cuprinse în acest volum este însă problematică. Cele treisprezece studii care compun volumul sunt destul de diferite metodologic. De aceea, fiecare ar merita o prezentare în sine, fapt cvasi-imposibil în circumstanțele de față. Voi

prezenta mai departe problematica tratată, fără a intra propriu-zis într-o discuție de fond asupra fiecărui articol în parte.

Studiile incluse în acest volum sunt organizate în patru secțiuni, structurate mai ales sub raport metodologic. Sub un titlu cel puțin confuz (*Structuri universitare în naștere și în transformare*), prima dintre acestea găzduiește patru studii de istorie instituțională a universității. Primele trei documentează interesul pentru Universitatea din Cluj, deja anunțat ca parte centrală a proiectului metodologic.

În studiul său, „Statutul profesional și public al personalului academic de la Universitatea Românească din Cluj între 1919-1940” (p. 23-43), conceput într-o manieră pur clasică, cercetătoarea Ana-Maria Stan reconstituie ceea ce am putea numi cultura politică (în sens larg aici) a universității clujene în perioada interbelică, îndeosebi în ce privește statutul universității din Cluj în raport cu administrația universitară centrală. Refondată după 1918 ca universitate românească, instituția poartă în interiorul său această tensiune între memoria instituțională a unei universități de tip german și noua cultură universitară de origine franceză. Pe marginea acesteia, Ana-Maria Stan „își propune să analizeze, din perspectiva situației personalului universitar, felul în care Clujul s-a integrat treptat în mediul academic românesc”, precum și să reconstituie modalitățile „prin care profesorii universitari clujeni s-au implicat în spațiul public, contribuind atât la definirea statutului lor profesional, cât la dezvoltarea vieții socio-culturale regionale și naționale din perioada interbelică” (p. 24).

Demersul Anei-Maria Stan este organizat pe două axe: pe de o parte este vorba de reconstituirea modului în care s-a configurat noua administrație a universității, iar pe de alta structurarea corpului profesoral și a practicilor academice, mai ales asociaționismul și participarea personalului academic la viața Clujului interbelic. Cronologic, cercetarea este segmentată în două mari părți, având ca referință anul 1932, când s-a adoptat o nouă lege a învățământului superior universitar, care obliga universitatea să se conformeze mai clar normelor din Vechiul Regat, mai centraliste.

Legea învățământului superior din aprilie 1932 este, de asemenea, punctul de plecare pentru contribuția lui Dragoș Sdrobiș („Raporturi de putere în Universitatea românească interbelică. Efectele legii învățământului superior universitar din aprilie 1932 asupra vieții universitare clujene”, p. 44-80). Autorul întreprinde o cercetare de amploare privind viața academică a Clujului interbelic în anii 1932-33, prin prisma celor trei actori implicați: statul, corpul academic și studențimea. Este un

context dominat de criza economică de la începutul anilor treizeci, în care radicalizarea în mediul academic ia forme vizibile. Studiul este construit ca o succesiune de analize de caz. Cel al profesorului Dan Rădulescu, arestat în decembrie 1933, în contextul represiunilor antilegionare de după asasinatul lui I. G. Duca, de exemplu, îi folosește istoricului pentru a discuta problema autonomiei universitare, pe care el o consideră, pe urmele unei cercetătoare britanice, „problema centrală” a universității interbelice. Astfel că pentru „a evidenția gradul de autonomie pe care Universitatea l-a avut în România interbelică”, Dragoș Sdrobiș reconstituie modul în care se produce „(re)definirea ideii de Universitate, de corp academic și de corp studentesc, așa cum transpare din legea autonomiei universitare (1931) și din legea învățământului universitar (aprilie 1932, cunoscută sub numele de legea Iorga-Costăchescu)” (p. 49).

De mare interes în acest demers este cazuistica pusă în valoare de autor, implicit, bogăția documentării, ca și predilecția pentru empiric. Concluzia este că universitatea clujeană este în ce privește cultura politică dominantă „înclinată spre dreapta” (p. 79), ceea ce ar fi un caz destul de interesant și diferit de cel al altor universități românești a timpului, cum este, de exemplu, cel al Universității din Iași.

Studiul lui Zoltán Pálffy („O clasă de mijloc nouă pe fundamente academice vechi. Studenți ai Facultății de Drept la Universitatea din Cluj în anii 1930”, p. 81-106) este metodologic diferit de cele două anterioare: un studiu socio-istoric cu privire la cel mai complicat domeniu de studiu din universitatea interbelică, cel al studiilor de drept. Întemeiat pe referințe numeroase și diverse, demersul este proiectat într-un cadru comparativ european, central-european și național. Utilizarea abilă a datelor statistice este de asemenea ușor de remarcat.

Observația de la care pleacă autorul este că studiile la universitatea românească din Cluj în perioada interbelică nu au însemnat doar un nou model de universitate, ci și adoptarea unui nou conținut, a unei noi culturi juridice, de tip francez. De aceea, problema românizării universitare este esențială, fiind vorba, în fapt, de o dublă românizare a facultății și a conținutului didactic, iar prin aceasta a funcționarilor de stat formați aici.

În același timp, Facultatea de Drept era nu doar în centrul interesului statului de a-și crea o bază pentru formarea personalului administrativ de care avea nevoie în Ardeal, ci și o miză socială de mare importanță pentru populația de acolo, întrucât, pentru mulți, Facultatea de Drept reprezenta cea mai bună pasarelă socială. De aici suprapopularea facultății, la fel ca peste tot în România interbelică: în anii treizeci, peste o treime (38 %) dintre toți studenții clujeni erau studenți la Drept. Numărul

mare și preocupările lor adesea puțin academice îi făceau vizibili public, activi și de multe ori îi duceau spre radicalism politic. Din păcate, autorul abuzează oarecum de date cantitative în defavoarea unei interpretări reflexive mai adâncite.

Deși aparent în același registru al formării funcționarilor de stat, studiul lui Andrei Florin Sora („Un statut problematic: Școala superioară de Științe de Stat din București în perioada interbelică”, p. 107-136) se situează într-un alt orizont metodologic și topologic. Nu este vorba doar de translația de la Cluj la București, ca și de caracterul mai pronunțat narativ al expunerii istoriografice, ci de un tip de instituție cu totul particular în contextul sistemului universitar interbelic din România: *Școala superioară de Științe de Stat din București*. Această instituție, puțin cunoscută, oarecum fantomatică, dacă ne uităm în literatura istoriografică, avea un statut diferit în raport cu facultățile de drept, cu care se înrudea. Instituție privată, cu statut ambiguu, care imita cunoscutele *Université libre* din Bruxelles sau *Institut d'Études Politiques (Sciences Politiques)* din Paris, nu avea un statut academic, însă avea un excelent renume ca instituție formativă, dar mai ales o relație privilegiată cu statul. De altfel, în ce privește viața universitară, suntem departe de condiția studenților la drept, de agitația și îndrăznelile lor. Studiul își propune așadar „să prezinte și să analizeze statutul acestei școli, al „studenților” și al absolvenților acesteia, cât și de imaginea sa publică în perioada interbelică” (p. 108). Studiul de față, pe lângă faptul că este foarte solid, are și meritul că este unul dintre puținele abordări solvabile pe acest subiect.

Secțiunea a doua a volumului, *Impetuoasă sociologie (extra)universitară*, cuprinde studii de factură diferită, nu atât pentru că nu aparțin unor istorici, ceea ce este doar parțial adevărat, ci pentru că are în centru sociologia interbelică și mai ales ceea ce s-a numit „Școala sociologică de la București” sau Școala Gusti. Metodologiile sunt aici cu adevărat „alternative”, apropiate de sociologia intelectuală.

Primul studiu, care aparține sociologului Zoltán Rostás, este consacrat începuturilor „școlii monografice” inițiată de Dimitrie Gusti („Formarea și prima criză a Școlii sociologice de la București”, p. 139-162), în timp ce Ionuț Butoi, cunoscut mai ales prin contribuțiile sale publicistice, propune o reconstituire a practicilor didactice universitare („Pentru o istorie socială a practicilor didactice din Universitate. Experiențe gustiste în învățământul superior interbelic”, p. 163-188). La rândul său, Theodora-Eliza Văcărescu întreprinde o investigație de natură diferită cu privire la participarea feminină în cadrul Școlii gustiene („«Sunt tristă că nu sunt și eu băiat». Femei de succes în istoria sociologiei interbelice la Universitatea din București”, p. 189-237). Grupajul este completat de

Irina Nastasă-Matei, cu un studiu asupra unui moment doar pe jumătate ratat, respectiv *Congresul Internațional de Sociologie* de la București, din 1939 („Sociologia între știință și politică în timpul celui de-al Treilea Reich. Contribuțiile germane pentru Congresul Internațional de Sociologie de la București, 1939”, p. 238-256).

Mă voi ocupa mai departe de primele două studii, întrucât tratează o problematică puțin familiară abordărilor istoriografice și, în același timp, mai apropiată de sfera de interes a studiilor consacrate istoriei universității, chiar dacă ambele ignoră cu desăvârșire informația arhivistică, iar contextul istoric general este abia amintit. În studiul său, Zoltán Rostás își propune „identificarea acelor resorturi universitare și extrauniversitare care au înlesnit dezvoltarea Școlii Sociologice de la București [...], de la demararea ei la mijlocul anilor '20 și până la criza de la începutul anilor '30” (p. 139). Autorul reconstituie momentul nașterii cercului Gusti, dinamica grupului, discuțiile interne, practicile și evenimentele care au marcat acest fenomen. Pe scurt, este vorba de a pune în evidență rolul *seminarului de sociologie*, o instituție cvasi-informală, după model german, înființată pe lângă Catedra de Sociologie, Etică și Politică de la Facultatea de Litere a Universității din București.

Rezultatul acestui demers este o veritabilă arheologie a școlii gustiene. După o prezentare sintetică deci fatal sumară a perioadei ieșene (de aproape zece ani) a lui Gusti, autorul trece în revistă efortul lui Gusti de a înțelege sociologic grevele studențești din 1922, punerea în scenă a seminarului de sociologie ca spațiu deschis, de reflecție și cercetare, în care s-a cristalizat metoda sa de cercetare, după cum observă autorul (p. 144), dar și a cercului său, fie că vorbim de participanți direcți sau de contributory la anchetele sale de sociologie rurală, fie că vorbim de auditori și simpatizanți, mesageri în spațiul public extins. Urmează apoi evocarea anchetelor de teren începând cu 1925, ca și a primelor manifestări publice, cu privire la aceste campanii. Demersul se încheie cu descrierea contextului instituționalizării cercului gustian, după 1928, precum și a „crizei monografiei” dintre anii 1932-1933. Potrivit autorului, aceasta a fost mai puțin o criză metodologică, cât una managerială, generată de numirea lui Gusti ca ministru al Instrucțiunii Publice în 1932 (în guvernul țărănist condus de Al. Vaida-Voevod), o criză care puneă însă în discuție pentru prima dată „regulile de culegere și de prelucrare a datelor sociale” (p. 161). Aproape jumătate din studiu se concentrează, în fapt, pe acest subiect.

Al doilea studiu din acest grupaj, semnat de Ionuț Butoi, ne introduce într-o problematică tratată în general ca periferică: pedagogia univer-

sitară. Cu alte cuvinte, este vorba de a vedea nu atât conținutul („ce anume se preda”) formării universitare, cât mijloacele („cum se preda”) acesteia. După cum observă autorul, „pe lângă înțelegerea critică a ceea ce proclamau și stabileau ca viziune elitele interbelice, la fel de important este să studiem critic și cum implementau concret acele viziuni. Cum se întâmpla actul învățării, al predării și al lucrului în seminarii în universitatea interbelică? Ce impact avea această practică și ce tip de deprinderi transmitea studenților, ce tip de personalitate socială?” (p. 163). Autorul are dreptate să-și argumenteze alegerea prin faptul că astfel putem obține „date relevante despre contextul educațional al epocii”, dar mai ales în felul acesta se poate înțelege mai bine rolul jucat în spațiul public de către unii profesori. „Nu cumva succesul unor profesori, inclusiv al lui Gusti, se explică tocmai printr-un altfel de praxis didactic, mai degrabă decât prin ideile și teoria expuse la cursuri?”, se întreabă autorul (p. 163).

O mutare de interes curajoasă și necesară, care umple un mare gol, dar care ne poate oferi și o imagine asupra practicilor educative universitare, ignorate în general de către istorici. Pedagogia universitară este și astăzi o mare necunoscută, iar reconstituirile istoriografice sunt foarte rare. Metoda de predare favorită în epocă era configurată după model francez și însemna o transmitere liniară a informațiilor, bazată pe memorare. Ipoteza de la care pleacă Ionuț Butoi este aceea „că responsabilitatea pentru criza învățământului superior interbelic ține, în mare măsură, de modelul de praxis didactic liberal-iluminist care a stat la baza fondării primelor universități moderne în România”. Un model „bazat pe mitul iluminării poporului, [care] presupune un raport disproporționat între autoritatea didactică și elev/student” (p. 163 sq.).

Din acest punct de vedere, autorul crede că „problema universității interbelice nu este atât una de programă sau de „profil”, cât de model practic didactic” (p. 165), și care aparține întregului sistem educativ românesc al timpului. Autorul observă foarte bine, deși evident, discuția este mult mai amplă. Din acest punct de vedere, Gusti era o excepție; el încuraja interacțiunile și activismul social al studenților, universitarilor în general. De altfel, departe de a fi o reconstituire generală a practicilor educative universitare interbelice sau măcar o schițare a lor, studiul se ocupă de experiența cercului gustian.

În cele patru părți ale sale, studiul ne readuce în atenție mai întâi „câteva repere utile pentru o istorie socială a predatului”, urmează o trecere în revistă a ideilor care circulau în interbelic „cu privire la sensul și finalitatea învățământului”, precum și o analiză și „o explicație, din perspectiva practicii didactice, pentru succesul în rândul studenților a

seminarului ținut de D. Gusti”. În fine, demersul se încheie prin prezentarea a două dintre experiențele unor studenți „gustiști”. Autorul se folosește de surse scrise, editate în general, precum articolele apărute în *Arhiva* sau în alte locuri. Ar fi meritat poate o explorare arhivistică a ministeriatului lui Gusti, la Ministerul Instrucțiunii și Cultelor din 1932.

De remarcat în acest studiu, înainte de toate, este preocuparea pentru metodologie. Pentru autor, „istoria socială a predării înseamnă o istorie a contextelor multiple în care acestea se desfășoară” (p. 166). O astfel de istorie implică „o cercetare care să aibă în vedere toate aceste diferite contexte: cultura dominantă a societății sau a grupului social în care este plasată investigația, practicile propriu-zise folosite în transmiterea învățării, interpretarea surselor scrise (cursuri, manuale) prin raportare la întregul complex conceptual în cadrul căruia au fost gândite și scrise” (p. 167). Cel de-al doilea tip de context este în centrul demersului său.

Trecerea în revistă a discuțiilor cu privire la „starea învățământului românesc” din paginile *Arhivei pentru Știință și Reformă Socială*, revista cercului din jurul lui Gusti, îl face să constate interesul pentru student, ca un semn al preocupării pentru pedagogia universitară în nou-formatul cerc gustian, un fenomen destul de rar în epocă. Autorul crede că distinge aici ideea de a înfățișa învățământul universitar nu doar ca un mijloc de transmisiune de cunoaștere, cât de formare de deprinderi intelectuale, care să ducă la autonomia intelectuală a studentului, care să-i ofere acestuia „mijloace proprii” în formarea sa ca și în cunoaștere în general.

Parcursul dezbatelor despre starea învățământului românesc nu doar cel superior, așa cum s-au reflectat acestea în paginile *Arhivei pentru Știință și Reformă Socială*, revista Școlii gustiene, îi dă „un straniu sentiment de contemporaneitate” (p. 169), observă Ionuț Butoi. Limbajul este adesea înșelător. Cu toate acestea, vedem că multe dintre luările de poziție din epocă par a fi fost scrise astăzi, ceea ce arată pe de o parte persistența aceluiași imaginar, iar pe de alta cât de puțin învățăm din trecut, puterea inerției și slăbiciunea memoriei sociale. Îndeosebi cu privire la primatul învățământului practic în dauna celui teoretic, discuție tranșată cumva în anii douăzeci, apoi radical decisă în anii șaptezeci, în favoarea învățământului aplicativ, fără însă vreun beneficiu masiv, cum se spera, este reluată din nou după 1990, cu aceleași argumente, ale superiorității învățământului practic, când, de fapt, este vorba de o falsă opoziție și de false premise. „Problema nu ținea însă de orientarea propriu-zisă a calificărilor puse la dispoziție de școală, observă Ionuț Butoi, pe urmele lui Anton Golopenția, ci de *semnificația și rolul* (subl. în orig.) pe care îl dobândeau în societate, absolvirea acestor instituții,

precum și de *concepția generală* care greva *organizarea învățământului*” (p. 175). Observații fine.

Pe de altă parte, este greu să fii de acord cu autorul care, după ce observă că în acest proces dominantă a fost „*concepția centralist-etatistă* a organizării școlii românești în vederea *modernizării societății*”, conchide că nici etatismul, nici centralismul în sine nu sunt responsabile de „efectele perverse” apărute, ci de „modul și rolul pe care îl capătă acestea într-un context dat” (p. 175 sq.), respectiv, felul în care elitele au folosit aceste categorii, recte ca simple instrumente pentru satisfacerea intereselor lor. De altfel, constructul *centralist-etatist* nu este o tautologie?

Autorul nu are cunoștințe prea extinse de istorie și mai ales de istorie a universității, dar posedă bune intuiții și o bună cultură teoretică. Este drept că folosește categorii poate prea largi și evident inadaptate (burghezie, cultură dominantă) și are uneori revelații naive, cum este, de exemplu, această constatare, sinceră și probabil reală: „Parcurgerea dezbatărilor despre starea învățământului românesc nu doar cel superior, așa cum s-a reflectat aceasta în paginile *Arhivei pentru Știință și Reformă Socială*, revista Școlii gustiene, îți dă un straniu sentiment de contemporaneitate” (p. 169). *Straniul sentiment de contemporaneitate* pare a fi aici semnul unei anume neînțelegeri, chiar de diletantism. Oricât ar părea de curios, poate, rolul istoricului nu este de a pune în evidență *contemporaneitatea* trecutului studiat, pentru a nu mai spune că uneori această familiaritate este adesea numai aparentă. În fapt, rolul istoricului este de a reconstitui trecutul în forma sa cât mai „autentică” și nu de a-l traduce pentru imaginarul curent, chiar dacă istoricul face aceasta inconștient, de o manieră irepresibilă. Dar acestea sunt totuși aspecte colaterale ale, altminteri, unei excelente întreprinderi reconstitutive, care merită a fi continuată.

Ultimele două secțiuni ale volumului privesc *Polonia și potențialul politic al tineretului universitar*, ca și trei *Studii de caz*. Cercetătoarea Sabrina Lausen reconstituie un subiect aproape insolit pentru lumea academică din România: fraternitățile studențești („Studenți, patrioți, naționaliști – fraternități studențești poloneze și educația lor politică în Polonia interbelică”, p. 259-298). Organizații de tradiție în lumea germană, acestea au avut un rol major în mobilizarea politică a studențimii germane mai cu seamă în prima jumătate a secolului XIX. Tot despre mediul studențesc polonez interbelic se ocupă și Zofia Trębacz, care prezintă activitatea unei organizații evreiești poloneze de mare însemnătate („Gruparea Academică Evreiască – fondare, activitate și relații politice. Contribuții la istoria studenților evrei în Varșovia perioadei interbelice”, p. 277-296).

Cele trei *studii de caz* care compun ultima secțiune nu au în comun decât fundalul, interbelic. Simpla trecere în revistă a titlurilor acesteia este suficientă probabil unui cititor lovace. Rucsandra Pop reface experiența pragheză a lui Mihai Pop și întâlnirea cu marele lingvist rus Roman Jakobson, corifeu al mării școli formaliste ruse („Influența lui Roman Jakobson asupra gândirii și carierei lui Mihai Pop”, p. 299-322). Florin Onica reconstituie începuturile târzii și dramatice/amare ale experienței didactice a scriitorului și biblistului Gala Galaction („Gala Galaction – debutul unei cariere universitare”, p. 323-347). Cunoscutul cercetător Lucian Nastasă analizează memoriile istoricului Constantin C. Giurescu, lapsusurile și mai ales invențiile autobiografice („Memorialistica distorsionată și «etica» oportunistului: Constantin C. Giurescu”, p. 348-386).

Astfel, putem observa ușor aici nu atât contradicțiile dintre narațiunile expuse în *Amintiri* și biografia neretușată a istoricului, cât ceea ce aș numi „tehnicile de orientare socială” ale lui C. C. Giurescu. În contrast cu narațiunea din *Amintiri*, regăsim aici un intelectual foarte bine conectat la sistemele de putere din epocă: carlist, legionar, comunist, după caz, el a știut nu doar să supraviețuiască, ci și să-și ordoneze o carieră excepțională, să se facă mereu util și/sau disponibil în mai multe regimuri concurente.

Observăm din această prezentare foarte rezumativă marea diversitate tematică a conținutului acestui volum. De fapt, în ciuda intenției editorilor de a da impresia unui fel de lucrare-manifest, un punct de plecare pentru o perspectivă nouă, eventual în răspăr, critică și mai ales care să exprime o identitate de grup, de bine sau de rău, volumul strălucește tocmai prin această mare diversitate mai întâi de ordin metodologic. Referențialul antropologiei culturale, amintit în introducere ca fiind elementul care apropie aceste demersuri disparate fatalmente, este totuși prea sumar prezent. Studiile de istorie clasică domină de fapt, alături de abordările de socio-istorie și de sociologie intelectuală. Dar intenția merită semnalată și să sperăm că editorii și contributorii acestui volum vor persevera pe acest drum.

Nici comparatismul nu este dus prea departe: referința poloneză din acest volum îmi pare prea izolată și prea diferită în raport cu lumea românească, pentru a constitui un autentic reper comparatist. Aș atrage atenția de asemenea asupra conceptului de microistorie, folosit cam prea ușor, cu privire la monografiile biografice (cf. p. 19). Spre deosebire de morarul lui Ginsburg; universitarii nu sunt anonimi; Mihai Pop, folcloristul de mare reputație, nu este Menocchio, adică un morar anonim, care n-ar putea interesa în mod normal „istoria mare”.

În ciuda acestor observații, volumul are o unitate surprinzătoare, care vine mai ales din perspectiva non-complezentă în raport cu realul studiat, respectiv, cu permanenta intenție problematizantă. Cred că astfel trebuie înțeleasă formula din titlul volumului: „aspecte alternative”. Refuzul edulcorării interbelicului are riscurile sale, mai ales când poate ascunde o agendă militantă prea implicată, dar acestea sunt de preferat dogmatismului, fie acesta și de bună credință. Pe lângă remarcabilul aport documentar, acest patos interogativ vizibil peste tot este principalul merit al volumului de față.

Florea Ioncioaia

Laurențiu Vlad (coord.), *Un moment din istoria Facultății de Științe Politice a Universității din București: filiera socio-umană francofonă (1991-1995)*, Editura Universității din București, 2018, 245 p. (203 p. + 9 anexe documentare și foto)

Transformările profunde intervenite în sistemul academic din România după căderea comunismului din decembrie 1989 sunt destul de puțin studiate de către specialiștii interesați de domeniile istoriei intelectualilor și istoriei universităților. Volumul de față, coordonat de profesorul Laurențiu Vlad, se înscrie în această direcție de cercetare extrem de necesară și încă rar abordată la noi.

Un alt argument care poate suscita interesul pentru o parcurgere atentă a paginilor acestei cărți este structura sa, care îmbină analiza bazată pe surse documentar-arhivistice cu interviuri/mărturii orale. Printr-un amestec bine dozat de metode clasice și moderne de investigare, unde istoria a fost ajutată de instrumente venite dinspre sfera jurnalismului și a sociologiei, cititorilor li se oferă un studiu de caz nuanțat și aprofundat, în fapt o „poveste a unei întemeieri”: cea a Facultății de Științe Politice de la Universitatea București. Este un episod mic, dar important, din complicatul proces de modernizare instituțională înregistrat în anii '90 în mediul universitar din capitala României. De aceea, proiectul realizat de profesorul Vlad și de echipa sa de colaboratori se anunță dintru început ca un demers valoros și relevant, care poate servi drept model pentru alte reconstituiri similare. Așa după cum autorii înșiși mărturisesc, volumul „redă polifonia începuturilor și oglindește [faptul că] studiul instituțiilor nu poate fi despărțit de cel al oamenilor care le creează și le locuiesc și nici de cel al societății și epocii în care acestea sunt create și mai apoi funcționează” (p. 15).

Prima etapă de funcționare a ceea ce avea să devină Facultatea de Științe Politice (FSP) a Universității din București a fost marcată de numeroase dificultăți organizatorice, inerente oricărui început. Una dintre cele mai mari și sensibile probleme a fost aceea a spațiilor didactice, existând numeroase schimbări de sediu, după cum declara chiar unul dintre foștii ei decani, profesorul Cristian Preda:

Facultatea asta s-a mutat mai mult decât Catedrala Neamului, care a avut vreo trei amplasamente [...]. Când am venit [...] predam în Pitar Moș și Edgar Quinet, apoi am mers o vreme la Drept și în Schitu Măgureanu nr. 1 și unde a fost mulți ani Sociologia, în Schitu Măgureanu nr. 9, vizavi de Liceul Gheorghe Lazăr. [...]. Precaritatea imobiliară a fost supărătoare. Atunci când eram în Schitu Măgureanu puteam vedea lilioci zburând pe hol. (p. 181)

Au existat însă și foarte multe aspecte constructive, valoroase în acei ani. Pe lângă limba de predare – cursurile urmând să se desfășoare exclusiv în franceză – noutatea absolută pe care o aducea structura înființată în vara lui 1991, structură botezată Facultatea Internațională de Științe Umane (FISU), a fost abordarea interdisciplinară pe care o propunea viitorilor studenți. Acesta era un lucru extrem de necesar în România postcomunistă, unde disciplinele socio-umane (istorie, psihologie, sociologie, filozofie) fuseseră multă vreme profund marcate de ideologia comunistă, unele dintre ele fiind chiar desființate începând cu anii '70-'80. Prin înnoirea conceptelor și procedurilor științifice și mai ales prin alinierea lor cu standardele internaționale, FISU urmărea să pregătească „specialiști necesari unei mai rapide integrări europene”, ilustrând deci voința elitelor românești de a se sincroniza cu restul continentului, mai ales la nivel academic, dar nu numai. Deși puțini profesori din perioada 1991-1995 au fost titulari la FISU, acest lucru a fost compensat prin valoarea colaboratorilor chemați să predea diversele discipline, unii dintre aceștia fiind veniți direct din Franța. Potrivit mărturiei profesorului Radu Toma, unul dintre părinții fondatori și cel dintâi decan al FISU, universitățile franceze care au sprijinit cel mai mult funcționarea surorii lor de la București au fost cele din Rennes, Bordeaux și Lyon. Pe lângă cursurile propriu-zise, partenerii francezi au oferit stagii de pregătire deosebit de interesante studenților români, ceea ce însemna implicit impunerea unui nivel de calitate academică greu de atins la acea epocă în spațiul românesc.

În 1994, de pildă, cele trei instituții de care spuneam – Rennes I, Rennes II și Institut d'Études Politiques Rennes – au organizat, pentru toți studenții

noștri din anul care termina, o școală care a durat trei luni, pentru realizarea planului viitoarei teze de licență. Deci o implicare intensă de trei luni, de încadrare foarte atentă. Un singur student a reușit să facă în cele trei luni un proiect de teză după părerea lor acceptabil. Unul singur. Era o distanță între ceea ce ceream noi și ceea ce cereau ei. (p. 117)

Tot Franța a fost cea care a asigurat, până în 1995, un sprijin financiar extrem de consistent al acestei structuri universitare, prin intermediul Ambasadei sale de la București, ulterior fondurile franceze fiind diminuate treptat, ceea ce a impus căutarea de noi soluții bugetare pentru facultate.

Volumul coordonat de profesorul Laurențiu Vlad reconstituie pentru cititori imaginea vieții studenților de la FISU nu doar cu ajutorul a opt interviuri luate cadrelor didactice, dar și printr-o serie de date statistice. Se demonstrează astfel, cu multe argumente concrete, că, în pofida stângăciilor sau piedicilor cu care s-a confruntat în anii 1991-1995, proiectul noii facultăți a reușit să fie unul viabil și chiar de succes. Astfel, din totalul de 177 de tineri înmatriculați în facultate în cadrul primului ciclu complet de studii (anii I-IV), au promovat 168, adică 95,48%, o rată impresionantă. Ca un amănunt interesant, prima promoție completă de absolvenți ai FISU, care a numărat 16 persoane, a primit diploma de licență în Științe politice în limba franceză, și nu în specializările pentru care optaseră inițial (Drept sau Istorie), după ce programul de studii pe care îl urmaseră fusese acreditat provizoriu de către Ministerul Învățământului. Se cuvine să subliniem aici că ar fi fost interesant și chiar necesar ca discuțiile cu profesorii să fie completate și cu câteva interviuri luate acestor absolvenți din cea dintâi promoție, imaginea despre începuturile FISU devenind astfel mai bine evidențiată și mai veridică, tocmai prin diversitatea vocilor și a perspectivelor.

Episoadele care dezbat felul în care s-a ajuns din punct de vedere administrativ la validarea proiectului Facultății de Științe Politice a Universității București, prin transformarea și adaptarea FISU la cerințele locale, reprezintă un alt punct important al cărții de față, mai ales pentru cercetătorii care studiază istoria universităților și care sunt interesați și de raporturile dintre Ministerul Educației și diferitele facultăți, institute și universități. Modul adesea anevoios de funcționare a aparatului birocratic de la nivel ministerial și universitar a creat anumite obstacole în definirea identității noii facultăți, dar cu perseverență și prin negocieri, s-a reușit depășirea lor și găsirea unor soluții viabile pentru continuarea unui proiect didactic și academic ambițios. Tot aici sunt oglindite și rivalitățile

interne care s-au ivit între diferite discipline socio-umane, atât din motive metodologice, cât și din cauza orgoliilor personale ale unor universitari. În mod surprinzător poate, cele mai mari piedici față de transformarea FISU în Facultate de Științe Politice au venit din partea sociologilor de la Universitatea din București, care doreau ca în această arie științifică și de cercetare să dețină un cvasimonopol, considerând, pe filieră gustiană, că sociologii erau cei îndreptățiți să facă „știința politică a națiunii” (p. 136-137 și p. 170-171). S-a realizat totuși, după eforturi destul de mari, o instituție universitară cu un profil științific original și foarte modern, raportat la spațiul românesc, care a atras mulți tineri.

Deși Ministerul Educației a fost mereu foarte conservator, noi am reușit să creăm o instituție cu totul și cu totul aparte în Europa. Nu știu să mai existe undeva un departament de științe politice cu predare în trei limbi diferite: în franceză, în engleză, în română. Era greu de imaginat așa ceva în România de la începutul anilor '90. [O perioadă] examenele de la cele trei secții s-au dat după modelul universităților americane, adică pornind de la dosare pe care studenții le alcătuiau acasă, în care se autoidentificau, apoi explicau de unde provine interesul pentru științe politice, scriau de asemenea niște eseuri pe teme dintre cele mai diverse. Dosarul trebuia să ne permită să vedem cum stăpânesc limba, cum construiesc o argumentație, cum văd relația lor cu disciplinele științifice, ș.a.m.d. Apoi veneau la interviu, unde vedeam dacă au alcătuit dosarul singuri sau cu ajutor semnificativ de la un profesor. Toate astea au fost foarte greu de acceptat, nu doar pentru că păreau bizare față de tradiția autohtonă, dar și fiindcă desființau meditațiile. [...] Examenul «american» de la FSP a făcut posibilă intrarea în Universitate a unor candidați care nu aveau resursele necesare pentru meditații. [...] Examenele diferite de ce propuneau alții ne-au creat un profil, iar asta a făcut FISU, ulterior FSP atractivă pentru candidații foarte buni din București, dar și din provincie. La un moment dat, eram cea mai căutată facultate din Universitate. (p. 172-173)

Anii 1991-1995 reflectă așadar o perioadă pe cât de tumultuoasă, pe atât de pasionantă din existența actualei Facultăți de Științe Politice a Universității din București. Regăsim aici deopotrivă entuziasmul, dar și șovăielile ori chiar erorile începuturilor. Mai sunt, în mod evident, pete albe în acest tablou de întemeiere. Spre exemplu, lipsește o analiză socio-antropologică extinsă, sistematică, asupra integrării în câmpul muncii a absolvenților de la FISU, ulterior FSP, cu toate că, în câteva dintre interviuri, se ia în discuție reușita absolvenților facultății, dintre care unii au ajuns în posturi de răspundere și influență de la Președinția sau Guvernul României, iar ulterior chiar din cadrul UE.

Înainte de a încheia scurta noastră analiză, trebuie să evidențiem și anexele documentare de la finalul acestui volum, care detaliază, pe de o parte, care au fost planurile de învățământ/disciplinele predate la FISU, modul în care s-a organizat licența etc., iar pe de altă parte, ne oferă listele nominale ale studenților înmatriculați aici în anii 1991-1995. Câteva fotografii cu numeroasele sedii ale Facultății ilustrează, grăitor, și dezvoltarea ei instituțional-imobiliară, aflată în strictă concordanță cu progresul său științific și didactic.

În concluzie, nu putem decât să recomandăm lectura cărții elaborate și editate de profesorul Laurențiu Vlad, care oferă o imagine (cvasi)completă asupra evoluției uneia dintre structurile componente ale Universității bucureștene în primii ani de după prăbușirea regimului lui Nicolae Ceaușescu. Este o pagină de istorie relevantă pentru viața academică românească de la finalul secolului XX. Ea păstrează în memoria generațiilor viitoare fapte și evenimente importante, povestite chiar de cei care au participat la înfăptuirea lor, ilustrând astfel vechea zicală românească potrivit căreia „omul sfîntește locul”. Dăruirea și interesul membrilor echipei care a demarat proiectul FISU au asigurat succesul și perenitatea acestei facultăți, devenită în timp parte însemnată a peisajului academic autohton, sub denumirea, azi bine cunoscută și recunoscută, de Facultatea de Științe Politice din București.

Cele trei principale obiective avute în minte de „părinții fondatori” ai științelor politice bucureștene au fost așadar atinse cu brio și validate, deopotrivă practic și teoretic, fapt care reiese clar din paginile volumului editat de Laurențiu Vlad și colaboratorii săi:

Facultatea Internațională de Științe Umane a fost, în primul rând, un proiect internațional – primul de această anvergură – al Universității din București. Dorința de a stabili colaborări cu spațiul universitar european, nevoia de reconectare a științelor socio-umane cu evoluțiile internaționale din domeniu, urgența materială de a avea acces la publicații, nerăbdarea de a recupera anii de izolare și cenzură, sunt idei exprimate în diverse forme de interlocutorii noștri, care subliniază că FISU a reunit și a dat viață, în felul său, acestor speranțe și obiective. În al doilea rând, toți cei care vorbesc despre momentul fondator subliniază importanța dimensiunii francofone, precum și interesul politic al Franței în dezvoltarea unor proiecte educaționale în România postdecembristă. [...] În fine, un al treilea element recurent este cel legat de dorința Universității din București, inclusiv prin proiectul acestei facultăți, de a se distanța clar de fosta școală de partid „Ștefan Gheorghiu”. (p. 69)

Ana-Maria Stan

Elvira Rotundu, Carmen Tomescu-Stachie, *Liceul Internat în anii Marelui Război, elevi și profesori negruzziști pe front, Iași, Editura Vasiliana '98, 2018, 95 p.*

Istoria învățământului preuniversitar din România este un domeniu încă puțin abordat de specialiști. O imagine de o asemenea amploare nu se poate realiza fără studii de caz asupra învățământului gimnazial, liceal, profesional și, de ce nu, asupra învățământului preșcolar din fiecare oraș sau regiune a României. Monografiile ale unor licee, apărute la momente aniversare, mai rar, restituiri ale unor ramuri ale învățământului preuniversitar sunt piesele necesare unei reconstituiri a anvergurii învățământului românesc din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea.

În acest context recuperator, semnalăm o apariție editorială, pe cât de reușită, pe atât de inedită, care redă din istoria profesorilor și a foștilor elevi ai unui așezământ școlar preuniversitar în anii Marelui Război. Având o tradiție imensă în zona Moldovei, Liceul Internat a pus la dispoziția nevoilor de război nu doar localul pentru uzul unui Spital al Crucii Roșii. Profesorii școlii și foștii elevii au fost înregimentați în cadrul Armatei române, unii dintre aceștia câzând în lupte, onorând cu cinste haina militară. Din această perspectivă, cred că acest volum este mai mult decât o prezentare a unor figuri de profesori sau foști elevi, autoarele dorind, de fapt, să conserve memoria istorică a ceea ce a constituit cândva spiritul de „internist”.

Astăzi, la sărbătorirea centenarului Marii Uniri, conducerea Colegiului „Costache Negruzzi” din Iași, reprezentată de doamna director Elvira Rotundu, a considerat oportun, în acord cu tradiția frumoasă a așezământului, să omagieze sacrificiul celor care fie de la catedră, fie dintre cei care se recunoșteau foști interniști au ales să lupte pe front. La proiect s-a raliat și doamna profesor de istorie Carmen Tomescu-Stachie, Primăria municipiului susținând financiar acest demers care înobilează bătrânul liceu din dealul Copoului ieșean. Credem că nu doar formația de istoric a celor două autoare a făcut ca acest proiect să devină o realitate ci, mai curând, istoria prestigioasă a edificiului a obligat la asumarea acestui efort de omagiere.

Până la începutul războiului, promoțiile Liceului însumau peste 500 de elevi, dintre care în jur de 200 erau universitari, medici, magistrați, avocați sau înalți ofițeri. Identificarea tuturor acestora, precum și a foștilor profesori, din unghiul prezenței pe front, este aproape imposibilă. Din acest motiv, recuperarea unora dintre combatanții interniști capătă o valoare

simbolică. Cu atât mai mult cu cât în volumul de față asistăm la o amplă investigație asupra unui interval istoric scurt, în care urmele documentare sunt puține și fragmentate. Liceul Internat a avut, totuși, șansa unei administrații excepționale, cea mai mare parte din arhivă fiind păstrată și salvată în timpul refugiilor sau mutărilor din timpul celor două conflagrații mondiale. Un merit aparte trebuie acordat directorului Theodor Bădărău, prezentat în volum, care a condus, cu excepția anului 1919, destinele școlii ieșene între 1913 și 1937.

40 de personalități negruzziste proeminente și o listă cu foști profesori și elevi căzuți pe front, cu datele aferente unităților în care au servit și locul în care au căzut, sunt prezentate cu pricepere și cu sentimentul datoriei față de înaintași, cartea devenind, fără îndoială, un reper în istoriografia Liceului, care a avut până acum șansa unor volume monografice consistente. O documentare serioasă, în Arhivele din Iași, parcurgerea unor periodice uitate, a Anuarelor Liceului, precum și o bibliografie consistentă au asigurat suportul întreprinderii autoarelor.

Nume celebre în cultura și știința română, care au ilustrat catedra universitară ori și-au făcut ucenicia la catedra sau pe băncile Liceului, au fost repertoriate în volum. Astfel, scurte biografii și datele militare ale prezenței în război sunt ilustrate pentru: I. Borcea, Demostene Botez, C. Fedeleș, Matei Millo, Mihai Ciucă, Mihai David, Vasile Bogrea, Victor Ion Popa, Mihai Ralea, Păstorel Teodoreanu, pentru a-i pomeni doar pe cei mai sonori. În listele finale ale volumului, sunt prezentați cei 25 de foști elevi și cei doi profesori care și-au pierdut viața în luptele Primului Război Mondial. Volumul merită aprecierile noastre și va deveni, cu siguranță, una dintre cărțile de vizită simbol ale Colegiului „Negruzzi” din Iași.

Cătălin Botoșineanu

Monica Nănescu, Oana Florescu, *Profesori universitari chimiști ieșeni participanți la Primul Război Mondial, Iași, Editura Palatul Culturii, 2018, 99 p.*

Inspirați de un proiect mai amplu al autorităților locale din Iași, care au propus instituțiilor culturale și administrative să-și rememoreze propriul efort în timpul Marelui Război, Muzeul Poni-Cernătescu a avut lăudabila inițiativă să consacre un volum omagial chimiștilor de la Universitatea din Iași care s-au ilustrat în timpul conflagrației mondiale. Așa se face că autoarele, muzeografe la amintitul așezământ, deja bine-cunoscute

publicului ieșean pentru contribuția lor semnificativă, prin expoziții, albume și articole de popularizare ale istoriei științelor fizico-chimice, au inventariat o listă de cinci chimiști care au făcut cinste Universității din Iași și disciplinei aferente. Petru Poni, Nicolae Costăchescu, C. V. Gheorghiu și Ilie Matei sunt cei care, fie la tribuna politică, în cazul lui Poni, sau efectiv pe front, au asumat datoria față de țară. În cazul lui Radu Cernătescu, cealaltă figură prezentă în volum, sănătatea precară l-a împiedicat să participe la război, însă este integrat în volum, fiind un membru ilustru în panoplia chimiștilor ieșeni fondatori de școală. În anii războiului, unii erau profesori consacrați ai Universității, precum Petru Poni sau N. Costăchescu, în timp ce C. Gheorghiu și I. Matei erau studenți în plină formare, când au fost chemați la arme.

Ineditul volumului constă în faptul că autoarele au gândit efortul de recuperare a istoriilor personale ale celor cinci chimiști cu un dublu scop, deopotrivă științific și de popularizare. Au fost creionate astfel tablouri generale ale profesorilor, la fiecare fiind alocat un capitol distinct activității din război. Important, dovadă a seriozității cercetărilor întreprinse de autoare în arhive, sunt editate părți din corespondența sau însemnările și amintirile profesorilor Poni, Costăchescu, Gheorghiu. În acest ultim caz, după știința noastră, asistăm la publicarea pentru prima oară a unor fragmente din amintirile de război. În istoriografia problemei, *Jurnalul de front* a lui N. Costăchescu, editat în anul 2007, este un câștig de durată, în timp ce doar frânturi din ampla corespondență a lui P. Poni, care încă își așteaptă editorul, au văzut lumina tiparului.

Cunoscătoare intime a evoluției chimiei în mediul universitar ieșean, cele două autoare nu decupează un eșantion izolat al disciplinei, ci ne introduc într-o lume în care sunt prezentate înrâuririle și labirinturile formării profesionale. Astfel încât, în volumul de față, nu avem doar istorii personale, ci și un scurt periplu în avaturile Facultății de Științe sau a evoluției cercetărilor aferente. Incursiuni în istoria științei sunt făcute la fiecare personalitate, ecourile internaționale ale descoperirilor ieșene și legăturile cu școlile de profil europene fiind un ingredient fertil al tablourilor din carte.

Revenind la modul cum și-au construit demersul, în primul rând este radiografiată personalitatea și devenirea profesională ale ilustrațiilor profesori care au slujit catedra universitară ieșeană. Sunt, în același timp, redată unele elemente care pot susține oricând un demers mai amplu, de restituire biografică completă a personalităților, cum ar fi, de exemplu, cazul lui C. Gheorghiu, care constituie capitolul cel mai dens în carte. Amintirile acestuia, participat în calitate de sublocotenent la lupte, sunt un

câștig extraordinar la dosarul războiului. Concomitent, este redat efortul fiecăruia în conflagrație, unitățile unde au fost repartizați, onorurile primite, perioada de convalescență după rănirea în lupte (C. Gheorghiu rănit în luptele din munții Cașinului) și editate părți din amintirile personale ale acestora. Din fondul familial Petru Poni sunt selectate câteva scrisori reprezentative pentru imaginea frontului de acasă de la Iași, modul cum se desfășura efortul asigurării cu lemne sau cu hrană pe perioada refugiului.

Recomandăm autoarelor o aranjare mai judicioasă a paginatiei volumului, care pe alocuri e greu de urmărit și, la o nouă ediție, de precizat contextul și locul în care s-au păstrat amintirile inedite ale lui C. Gheorghiu. Volumul doamnelor Nănescu și Florescu se constituie într-o reală reușită, care face cinste prestigioasei școli de chimie ieșene și Muzeului Poni-Cernătescu.

Cătălin Botoșineanu

Mihai Ștefănescu-Galați, *Răniți și ranite. Chirurgia Marelui Război*, ediție îngrijită, note și prefață de Richard Constantinescu, Iași, Editura „Gr. T. Popa”, 2017, 302 p.; Mihai Ștefănescu-Galați, *Amintiri din Marele Război*, ediție îngrijită și prefațată de Richard Constantinescu, Iași, Editura „Gr. T. Popa”, 2017, 215 p.

Deși poate părea, la o primă vedere, cumva anacronic, voi semnala în rândurile de față două volume, reeditate prin strădania domnului Richard Constantinescu, cunoscut istoric al medicinei și al personalităților care au ilustrat Facultatea de Medicină a Universității din Iași. Sper ca soluția semnalării împreună a lucrărilor să-și găsească justificarea în cele prezentate mai jos, textele fiind intim legate de povestea care le unește. În prima carte ni se dezvăluie entuziasmul unui medic la debutul războiului, care aștepta să-și facă datoria și care a găsit de cuviință să scrie îndrumări pentru proiectata chirurgie de război. Apoi, la finalul conflagrației, își fac locul *amintiri* deznădăjduite care parcă doreau să accentueze senzația foștilor combatanți ce conștientizau acut faptul că „războiul nostru nu și-a găsit rapsozii”. „Goarna n-a găsit modulațiile pe care le găsește lira” – era o constatare lucidă a doctorului Ștefănescu-Galați, care ne avertiza că o istorie a războiului nu poate fi una doar din perspectivă militară.

În cadrul sărbătorilor Centenarului, în care parcă nu putem privi decât eroizând efortul românesc de război, reevaluarea gândurilor medicului

Mihai Ștefănescu-Galați, pe alocuri extrem de critice la adresa autorităților militare și medicale, devine un efort salutar. *Amintirile* sale nu sunt doar simple impresii în jurul unor chestiuni de igienă sanitară. Având în spate experiența de doi ani ca medic de ambulanță și de spital militar, reflecțiile acestuia se constituie, poate, în cea mai bună analiză a gândirii militare românești din perspectiva asigurării nevoilor medicale ale trupeii și ale populației civile din zona de încartiruire.

Profesorul Richard Constantinescu a asumat un adevărat proiect editorial și istoriografic deopotrivă, iluștrii săi antecesori fiind scoși efectiv la lumină. Volumele despre Gr. T. Popa sau, mai nou, despre N. Leon au beneficiat și de aportul unor surse inedite păstrate de urmașii familiilor. Din această perspectivă, punerea în circulație a unor arhive personale inedite, identificarea și salvarea altora considerate pierdute devine o întreprindere de pionierat în spațiul medical ieșean.

De data aceasta, în atenția editorului a intrat un medic uitat, profesorul Facultății de Medicină Mihai Ștefănescu-Galați. Titular al Catedrei de urologie, al doilea fondator al disciplinei la noi în țară, după profesorul Herescu de la București, personalitatea doctorului Ștefănescu-Galați are relevanță, prin volumele reeditate în 2017, din perspectiva aportului medicilor militari la conturarea memoriei Marelui Război. De altfel, personalitatea lui Ștefănescu-Galați a fost una multiplă. Profesor, din 1915, al Facultății de Medicină din Iași, medic al Spitalului Sf. Spiridon, *spiritus rector* al urologilor interbelici, scriitor de talent, apropiat de cercul revistei *Viața Românească*, Ștefănescu-Galați a făcut parte din categoria celor care și-au asumat ca deviză de viață munca: „dacă nu sapi adânc, nu capeți rod de seamă”.

Născut la Galați, în 1874, va urma cursurile secundare la Liceul Național din Iași, cele universitare la Facultatea de Medicină din București. După absolvire, alege să devină medic la spitalele unor orașe mici din Moldova, adept convins al rolului medicinei sociale. Se întoarce la București, unde se va specializa în disciplina urologie, după care, în 1915, vine la Iași, slujind câteva decenii Facultatea de Medicină. Moare în 1945, în capitală, acolo unde alege să fie incinerat. În perioada Marelui Război, Ștefănescu-Galați a fost medic militar, inițial pe ambulanțele din primele linii, urmând armatele în luptele din anul 1916, din Transilvania și apărarea capitalei, apoi, în 1917, este avansat la gradul de colonel și numit șef al spitalului mobil din cadrul Diviziei a 9-a. S-a ilustrat în lupta contra tifosului în zona cuprinsă între Tecuci și Nămolosa.

Inițial, volumele medicului Mihai Ștefănescu-Galați au apărut, în 1916, la debutul războiului și, respectiv, în 1921, când s-au decantat amintirile din timpul conflagrației. Titlurile originale cu care au văzut

lumina tiparului au fost: *Călăuza medicului militar în campanie* și, respectiv, *1916-1918. Amintiri din războiu*. Rațiunea acestor reeditări aparținut profesorului Richard Constantinescu, care a înțeles că personalitatea medicului Ștefănescu-Galați ar fi fost fracturată dacă nu s-ar fi publicat simultan ambele volume. Tot profesorului Constantinescu îi aparține soluția acordării unor noi titluri, probabil pentru o mai bună receptare și publicitate editorială.

Primul volum, *Răniți și ranite*, are o introducere intitulată *Lacrima potrivită*, cu o cercetare extrem de atentă a editorului și care a condus, inevitabil, la îndreptările biografice convenite lui Ștefănescu-Galați. Volumul este conceput, și botezat în acest fel, ca o *călăuză* a medicilor în război. Autorul nu era un debutant în ale chirurgiei, medicul Ștefănescu-Galați, colaborator vechi al *Revistei științelor medicale*, fiind consacrat deja în lumea științifică medicală și având experiența de medic pe ambulanță în războaiele balcanice. Având în spate o documentare serioasă, în literatura franceză, engleză și germană, medicul Ștefănescu-Galați găsește de cuviință să reunească într-un îndrumar toate noutățile legate de tratarea plăgilor provocate în război.

Cartea nu se rezumă doar la chestiuni referitoare la tehnica medicală, ci propune un adevărat program de restructurare a serviciului sanitar, și, în mod special, al ambulanțelor sanitare, numite inspirat de Ștefănescu-Galați „avangarda sănătății”. Mobilul real al acestor reflecții îl constituia, de fapt, luciditatea și tăria de a spune lucrurilor pe nume, asemeni unei „vederi după natură”, doctorul neezitând să-și dojenească colegii medici pentru lipsa de autoritate în fața superiorilor militari, inclusiv pentru lașități financiare sau chiar medicale. În numele „chemării de a lecu”, Ștefănescu-Galați a considerat necesar să își „spună cuvântul”, un articol dur pe această temă fiind publicat în revista *Viața Românească*, în 1913. O lectură atentă a îndrumărilor din volum, dar mai ales a lipsurilor identificate în organizarea posturilor de prim ajutor, a ambulanțelor divizionare, a spitalelor mobile, a formațiunilor sanitare din urmă, sau a celor din țară, ne poate oferi explicații solide asupra multor „morți inutile” din timpul conflagrației. Mai ales că, ne avertiza doctorul Ștefănescu-Galați, „sacrificiul lor nu a fost trecut în bugetul morții”.

Amintirile din război – al doilea volum – sunt izvorâte din sentimentul „caliciei sufletești cu care am ieșit din război” și a faptului că unele dintre predicțiile sale s-au adevărat. Rememorările doctorului Ștefănescu-Galați sunt foarte dure pentru cei puțin obișnuiți cu reflecțiile lucide asupra anilor conflagrației. De altfel, chiar autorul le-a simțit uneori „prea crude”. În primul rând, adept al adevărurilor medicale,

doctorul deplânge victimele epidemiilor. Ne spune deschis că pentru unele dintre acestea exista o cale de salvare, dar orbirea și lașitatea factorilor militari și medicali i-au condamnat din start. Comandanții militari au înțeles greu că tifosul era o boală de poliție sanitară, nicidecum una căreia i se putea prescrie terapii medicale. Din acest motiv, cumulat cu lipsa zonelor de carantină, libertatea trupelor de a se mișca și cantona în sate, îngrămădirea mult prea multor divizii pentru refacere între Siret și Prut, la nord de Vaslui, au făcut ca măsurile de prevenție să fie minime în prima parte a anului 1917. Nu se ferește să-și eticheteze colegii medici, mulți ezitând în ceasul cel mare să-și facă datoria în cadrul spitalelor militare. I-a indicat pe cei care au preferat să rămână la Iași, ori să se refugieze la Odessa sau Paris, aceste dezertări și altele, descrise chirurgical în carte, „constituind coborârile pe care le-a adus războiul”.

Amintirile lui Ștefănescu-Galați se constituie într-o frescă greu de evitat de istoriografia războiului, mai ales că, în opinia sa, concluziile conflagrației „nu trebuie trase numai după faptele de arme”. Era deplin conștient că, „în materie de ideal național, ar trebui să plutim în sfere ceva mai înalte”. La fel de rece susținea că izbânzile cele mari, din 1918, le-am reușit „fără armată”, a se citi, cred, fără lupte dure pe front ca cele din 1916. Raționamentul său îl ducea la concluzia că „legi mai tari decât orice arme conduc destinele popoarelor”. Astfel, amintirile sale nu sunt doar simple constatări, ci pot fi lecturate în cheia unor „nădejdi viitoare” asupra învățămintelor faptelor din război, sau, parafrazându-l pe doctorul Ștefănescu-Galați, cum anume s-a răspuns la „chemarea țării”.

Felicitări editorului și Universității de Medicină „Gr. T. Popa” din Iași pentru susținerea unor asemenea proiecte editoriale și pentru dorința de a salva parte din patrimoniul memorial al lumii medicale ieșene.

Cătălin Botoșineanu

Elena Bogdan, Petru Bogdan (1873-1944). Savantul, profesorul, cetatea, ediție îngrijită și note de Tereza Culianu-Petrescu și Gelu Bourceanu, prefață de Gelu Bourceanu, Iași, Editura Polirom, 2018, 298 p.

Semnalez, în rândurile de față, o apariție în colecția Biblioteca Memoria a prestigioasei edituri ieșene Polirom, care marchează o dublă omagiere, a profesorului Petru Bogdan și a fiicei acestuia, Elena Bogdan, autoarea volumului memorial. Povestea merită prezentată, întrucât are legătură cu posteritatea elitelor interbelice ale Universității și ale urmașilor

acestora în Iașul comunist. În același timp, are legătură cu instituția Arhivelor, locul unde s-au ascuns și păstrat manuscrise și fonduri de furia sau atenția prea mare a autorităților comuniste. Și în acest caz, figura cunoscutului director al Arhivelor din Iași, Gheorghe Ungureanu, care l-a întâlnit personal pe savantul Petru Bogdan și a preluat, cu mari riscuri, documente ale familiei, merită amintită pentru grija cu care a salvat manuscrisul cărții de față și, oarecum, posteritatea acestuia.

Petru Bogdan a fost unul dintre iluștrii profesori ai Universității din Iași, rector al așezământului, între 1926 și 1932, și fondator al disciplinei Chimie fizică. Între 1906 și 1940 a onorat catedra universitară, creând discipoli de prestigiu, publicând manuale, cursuri și tratate, făcându-și un crez din datoria de a sluji cetatea, termen inspirat ales de editori, profesorul Gelu Bourceanu și fiica Elenei Bogdan, Tereza Culianu-Petrescu. Membru marcant al Academiei Române, prestigiul său va ajunge curând la nivel internațional, cercetările și experimentele ieșene ale profesorului Bogdan fiind publicate în reviste de chimie din afara țării. După ieșirea la pensie, în 1940, aura sa de bun organizator nu a rămas fără ecou. S-a ocupat mai mereu de destinele contabile ale unor prestigioase reviste ieșene, a fost administratorul căminului studentesc și unul dintre universitarii apreciați de studenți pentru spiritul său împăciuitor și „permanent ocrotitor al celor timizi și al celor descurajați”. Este solicitat să preia destinele Fundațiilor Regale din Iași, instituție pe care, la scurt timp, se vede nevoit să o evacueze în bune condiții. Episodul refugiului i-a fost fatal, la Mediaș, în noaptea de 28 martie. Epuizat de munca depusă, se stinge. Soția sa, la scurtă vreme, a obținut permisiunea să își reînhumeze soțul la Iași.

Povestea acestei cărți începe în anii 1971-1972, când fiica lui Petru Bogdan, profesoara Elena Bogdan (1907-2000), a început să scrie la manuscrisul unei evocări a tatălui. Plecarea fiului ei în Italia, istoricul Ioan-Petru Culianu, care ulterior este condamnat de autoritățile comuniste în contumacie, a pus familia în fața anchetelor și instigărilor Securității. Astfel încât, casa familiei este supusă perchezițiilor și rechizițiilor unor documente rămase de la fiul plecat. În acest context, Elena Bogdan, care s-a temut pentru arhiva familiei, se gândește să salveze o parte dintre documentele și cărțile rămase de la tatăl ei, depunând la Biblioteca Academiei din Iași un mic fond. Aflând că acest fond de arhivă „a ars”, indignată, ea a încercat să ofere o altă soartă arhivei rămase, distribuind-o la mai multe instituții din Iași. Șansa a făcut ca o donație consistentă să fie alocată Arhivelor Statului, în 1974, Elena Bogdan alegând să lase instituției inclusiv manuscrisul volumului de față. O încercare de a-l

publica a fost făcută în 1972, însă Editura Junimea din Iași a considerat că evocarea unui personaj important al Universității din Iași, dar care a funcționat într-o perioadă a regaliției, era inoportună. În vederea publicării, înțelegând rigorile ideologice, Elena Bogdan a inserat în manuscris câteva pasaje în acord cu ideologia vremii, pasaje pe care în volumul de față editorii le-au eliminat pentru a o „elibera pe autoare de umiliința autocenzurii la care se supuse din pietatea filială”.

Volumul prezintă amintiri extrem de prețioase despre viața în Iașul primei jumătăți a secolului al XX-lea, familia Bogdan locuind în casele din curtea Bisericii Barnovschi, iar după 1926, în str. Atanasie nr. 13, astăzi în spatele Universității de Medicină, în familie fiind crescuți șapte copii, o fată fiind din prima căsătorie a profesorului. Elena Bogdan a fost singura care i-a urmat cariera tatălui, fiind la rândul ei profesor de Chimie la Universitatea ieșeană. Amintirile sale prezintă cu precădere frânturi din viața de familie, sfera de relaționare a tatălui, aspecte din viața universitară în care acesta a fost implicat, multe detalii tehnice, legate de producția științifică a profesorului. Paginile emoționante din volum sunt cele legate de universul casnic, mai ales perioada copilăriei, unde sunt descrise secvențe extrem de reușite. Pentru istoriografia Universității din Iași, volumul se constituie într-o premieră. Este descris, pentru prima oară după știința mea, un profesor în intimitățile de zi cu zi, atât cele familiale, cât și cele profesionale. Sunt detalii concludente asupra statutului pe care îl avea un universitar în epocă, dar și amintiri extrem de prețioase despre o geografie simbolică a Iașului până la cel de-al Doilea Război Mondial. În încheiere, o felicităm pe doamna Tereza Culiianu-Petrescu, care a reușit să își vadă realizată această datorie de suflet, editarea amintirilor mamei sale, volum care aruncă atâtea lumini asupra Iașului universitar și asupra vieții de familie a unui intelectual interbelic.

Cătălin Botoșineanu

Maria, regina României, *Jurnal de război*, traducere din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, București, Editura Humanitas, 3 vol.: vol. I, 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916), 2014, 502 p.; vol. II, 1917-1918, 2015, 492 p.; vol. III, 1918, 2015, 457 p.

Personalitate impresionantă pentru istoria României, erou al Războiului de Întregire, regina Maria a prezentat un interes deosebit pentru

istorici. O sursă importantă în refacerea vieții și a implicării ei în război sunt memoriile publicate în mai multe rânduri și mai multe ediții. Memoriile reginei Maria au început să fie editate încă din perioada interbelică. *The story of my life*, în trei volume, apărute la Londra în 1934-1935, au fost publicate și în limba română, cu titlul *Povestea vieții mele*. Succesul acestei ediții este justificat prin seria de reeditări după 1989. Apoi, *Însemnările zilnice* au apărut în zece volume în perioada 2006-2013. Ele nu au cuprins însă perioada războiului. Lipsa a fost completată prin publicarea volumelor *Maria, regina României. Jurnal de război* ce cuprind, în detaliu, perioada 1916-1918, cu unele însemnări din 1910-1916. Cele trei volume, apărute la editura Humanitas, parte a seriei „Vintage”, colecție ce s-a remarcat prin volumele de memorii (jurnale, amintiri) ale unor personalități din secolele XIX-XX, sunt rodul muncii Ancăi Bărbulescu, ce s-a preocupat de traducerea din limba engleză a jurnalelor, și a lui Lucian Boia, care a îngrijit și prefațat ediția.

Editorul a păstrat împărțirea pe capitole conform jurnalelor reginei Maria. Astfel, cele trei volume cuprind 14 capitole. De asemenea, Lucian Boia a oferit, la începutul fiecărui capitol, un scurt rezumat, trimiteri și sugestii de nume și evenimente pentru a dirija cititorul și pentru a nu aglomera și încurca lectura în detalii evenimentiale, unele mai puțin importante.

Volumele prezintă viața familiei regale în vreme de război, nu doar cu activitățile oficiale ale reginei (întâlnirile cu oamenii politici și delegațiile străine sau implicarea deosebită în activitatea din spatele frontului, prin inspecțiile la spitalele militare), ci și cu viața cotidiană, cu drame, bucurii și aniversări de familie. Producându-se în condiții excepționale, activitățile expuse în jurnale se repetă, însă sunt și unele momente particulare, asupra cărora regina stăruie (drame personale, întâlniri cu persoane speciale care au avut o importanță deosebită pentru regina Maria etc.)

Cele trei volume, bine prelucrate, conțin note de subsol cu informații despre personalitățile care apar în text și note explicative ale unor evenimente. De asemenea, în cel de-al treilea volum au fost însumate indicele de nume pentru toate cele trei volume, pentru o căutare facilă a personalităților. Ediția este una necenzurată, fiind expuse fără nici o omisiune gândurile reginei despre evenimente sau personalități.

*

Primul volum, *Maria, regina României. Jurnal de război: 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916)*, este unul consistent, bogat în informații legate de viața reginei. Este constituit dintr-un prolog ce

cuprinde *Amintiri și mărturisiri: primii pași ai unei prințese (1910-1916)* și alte șapte capitole.

Prologul prezintă o serie de detalii din viața viitoarei regine. Notițele din această parte surprind amintiri din copilărie și relațiile de rudenie ale Mariei (mai ales atașamentul deosebit față de rudele sale din Rusia și o serie de amintiri referitoare la regina Victoria, dar și relațiile cu alți membri ai familiei sau persoane apropiate din acea perioadă a vieții).

Un interes deosebit pentru cititor îl reprezintă mențiunile primelor întâlniri cu principele Ferdinand și impresiile asupra viitorului rege al României, aspirațiile și speranțele privind căsnicia, Maria fiind considerată în țară drept *une bonne partie*. Sunt evocări ale logodnei cu principele Ferdinand, relațiile cu regele Carol și regina Elisabeta, perspectiva asupra relației dintre regele Carol și principele Ferdinand, „cazul Văcărescu” sau despre unii oameni politici români. Următoarea parte a cărții este o incursiune în anul 1914, cu referire la moartea regelui Carol I. Ea descrie procesiunile și ceremonialul înmormântării primului rege al României.

În paginile următoare încep notițele din 14/27 august 1916, dată ce marchează intrarea României în război. Evenimentele sunt notate zilnic, în momentul desfășurării acțiunilor. Din parcurgerea lor observăm atitudinea reginei față de război și bucuria față de opțiunea României: „țărișoara noastră a devenit aliata Angliei mele iubite, a Franței, a Rusiei...”. În același timp, regina Maria a conștientizat lupta interioară a regelui Ferdinand privind decizia de a intra în război împotriva Germaniei, compensată ulterior cu popularitatea lui crescândă. Alături de problemele și intrigile politice legate de situația de război, relația tensionată cu Brătianu și întâlnirile cu diplomații străini, sunt expuse și problemele personale. Regina suferea că nu poate să facă mai mult pentru front, descrie relația apropiată cu Barbu Știrbey, dar și boala lui Mircea și, ulterior, durerea pierderii copilului.

Regina a încercat să își depășească statutul de suverană ce nu guvernează și s-a implicat și în viața politică. A avut o relație dificilă cu Brătianu, om cu „prejudecăți vechi și politici de partid”.

Primul volum se încheie cu evenimentele din lunile martie-mai 1917, regina fiind preocupată de situația din Rusia, nu doar ca aliat al României, dar și din perspectiva sorții rudelor sale de acolo. Acest volum, ce cuprinde primele șapte caiete, cu accent pe evenimentele din perioada august 1916 – mai 1917, descrie un interval de timp scurt, dar foarte încărcat. Regina nu a expus doar preocupările sale zilnice legate de spitale și serviciul sanitar, ci și întâlnirile dese cu diplomații străini și încercările de a depăși condiția sa de femeie. Alături de frustrarea și

nemulțumirile legate de regele Ferdinand, cititorul îi cunoaște trăirile în fața pierderii unui teritoriu românesc și a retragerii la Iași, dar mai ales durerea pierderii micului principe Mircea.

**

Volumul al doilea cuprinde perioada mai 1917 – aprilie 1918 și valorifică următoarele patru caiete: VIII, IX, X, XI. Însemnările din această etapă ilustrează o perioadă încărcată în evenimente și o implicare tot mai mare a reginei în diferite acțiuni. Organizarea activităților caritabile și realizarea inspecțiilor la spitale, odată cu agravarea treptată a situației de pe frontul românesc, erau direct proporționale cu implicarea ei în viața politică românească. În aceste inițiative politice a fost susținută de Barbu Știrbey, problemele politice ocupând un rol din ce în ce mai important în cadrul întâlnirilor dintre cei doi: „Ne-am tot gândit cum l-am putea ajuta mai bine pe Nando, cum să-l îndrumăm către cele mai bune soluții”.

Veștile triste din viața politică au amplificat și mai mult nefericirea reginei, mai ales că se împleteau cu știrile de pe front, cu cele din Rusia, dar și din Franța, care păreau aliați indiferenți la sacrificiul românilor și la dificultățile acestora de pe front. Situația din Rusia revenea tot mai des în paginile jurnalului, în special în condițiile preluării puterii de către bolșevici.

Volumul al doilea redă trăirile, tensiunile și momentele care au însoțit semnarea păcii de la București, regina intrând în conflict cu mai mulți oameni politici care erau favorabili semnării acesteia. Maria s-a exprimat total împotriva păcii separate: „numai pace nu”, negând această opțiune pentru regele Ferdinand, care, odată cu declarația de război, se întorsese definitiv împotriva țării sale. Regina a amintit dese certuri cu regele Ferdinand dar, în același timp, și apropierea și prietenia strânsă cu acesta „datorită sau din cauza nenorocirilor”.

Singurele momente de bucurie au fost știrile bune din Basarabia și întâlnirile cu delegații basarabeni.

Cel de-al treilea volum al *Jurnalului de război* cuprinde evenimentele desfășurate în intervalul martie-decembrie 1918. Ultima parte prezintă trecerea de la perioada cea mai dificilă, de luptă a reginei împotriva unei păci pe care nu o putea accepta la revenirea triumfală la București.

Volumul începe cu o prefață, la fel ca și cele anterioare, urmată de o cronologie a evenimentelor Primului Război Mondial. Ulterior sunt expuse ultimele trei jurnale: XII, XIII și XIV. Este evocată o perioadă foarte dificilă pentru regina Maria, marcată de pacea separată, dar și de

unele probleme de familie. Basarabia a ocupat atenția Mariei, dar bucuria reginei a fost limitată de constatarea că viitorul României se menținea nesigur. Semnarea tratatului de pace din 1918 a însemnat, pentru ea, o trădare și sfârșitul luptei pe care a dus-o, „crima a fost înfăptuită, suntem sclavi, suntem mutilați, cârpiți”. În același timp, era dezamăgită de oamenii politici români, de atitudinea lor, de faptul că nu luptă pentru idealul lor până la capăt.

„Nebunia lui Carol”, căsătoria principelui cu Zizi Lambrino, a fost și ea relatată în jurnal. Regina s-a simțit trădată și a considerat că fiul își trădase întreaga familie, dar a încercat să îi justifice acțiunile și să îi caute scuze. Regina a luptat pentru copilul său, având discuții cu Carol și căutând să-l convingă de consecințele dezastruoase ale dezertării și căsătoriei. Situația de compromis la care s-a ajuns a mulțumit-o.

Paginile jurnalului consacrate toamnei lui 1918 au fost marcate de bucuria unei victorii apropiate a aliaților în care crezuse cu atâta ardoare în 1916. Această bucurie a fost alimentată de știrea eliberării orașelor românești de trupe germane și de cea a realizării idealului național.

Jurnalul se încheie cu data de 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, ziua de naștere a principesei Ileana. Momentul a însemnat finalul unei epoci pentru România (Vechiul Regat) și deschiderea spre un nou început, luminos pentru România Mare. Alegerea zilei ar putea fi una simbolică cu atât mai mult cu cât regina a accentuat de-a lungul întregului jurnal rolul de mamă, reflectat și prin implicarea în aniversările copiilor. În același timp, menționând că îi primise în audiență pe generalul Berthelot și pe Rosetti, ea demonstra continuitatea rolului său politic pentru tânărul stat.

Cele trei volume completează seria de memorii ale reginei Maria, iar cititorii au posibilitatea să descopere latura de monarh, de inițiatoră a activităților caritabile, dar și de soție, femeie și mamă a suveranei. De asemenea, volumele reprezintă un instrument de lucru pentru cei interesați de viața din spatele frontului, de trăirile cotidiene la știrile de pe front, de bucuria victoriei, dar și intrigile vieții politice.

Iana Balan

Ion Guceac, Gheorghe Cliveti, Gheorghe E. Cojocaru (coord.), Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere, coord. Chișinău, Iași, Editura Vasiliana '98, 2016, 565 p.

Preocuparea pentru studiul istoriei universitare, atât din perspectivă instituțională, cât și a corpului profesoral și studentesc, este des întâlnită

în ultima perioadă, iar aparițiile editoriale dedicate elitei universitare ieșene sunt din ce în ce mai numeroase. În această categorie se încadrează și volumul dedicat profesorului universitar Constantin Stere.

În anul 2015 s-au împlinit 150 de ani de la nașterea profesorului și omului politic Stere, bun prilej de întâlnire, în cadrul unei manifestări științifice, a tuturor celor care sunt preocupați de acest subiect. Conferința a fost organizată la Chișinău, sub egida Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău.

Lucrările prezentate în cadrul simpozionului au fost reunite în volumul de față, *Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere*. Cartea cuprinde treizeci și trei de studii și comunicări structurate pe trei secțiuni, *Restitutio* și un cuvânt omagial semnat de academicianul Gheorghe Duca, Președintele Academiei de Științe a Moldovei. Textele redau aspecte din viața și opera lui Constantin Stere. Academicianul Gheorghe Duca a subliniat în cuvântul său parcursul academic al profesorului, precum și debutul său publicistic, care a avut loc în perioada studenției, identificat ca „moment inaugural al procesului de elaborare, dezvoltare și impunere a unui nou concept –«poporanismul», devenit apoi doctrină și curent politic” (p. 15-19).

Prima secțiune a volumului, intitulată *Constantin Stere și idealul unității naționale*, cuprinde paisprezece studii. El urmărește parcursul spre „înfăptuirea idealului unității naționale”, pornind de la profesiunea de credință exprimată de Stere că „există un singur popor între Nistru, Tisa, Dunăre și Marea Neagră” (p. 12). Amintim aici contribuțiile academicianului Dan Berindei, text inaugural al secțiunii, *Constantin Stere, exponent al națiunii române*, și a profesorului Gheorghe Cliveti, *Problema națională și „aderarea” României la Tripla Alianță*, texte care surprind contextul istoric. În următorul articol, profesorul Gheorghe Negru ni-l prezintă pe *Constantin Stere în vizerul poliției secrete a Imperiului Rus*. Stere a fost arestat încă de la vârsta de 18 ani (1883) și apoi exilat (1886) în guberniile siberiene Tobolsk și Eniseisk, pentru activitatea revoluționară. În continuare, Vlad Popovici subliniază implicarea omului politic Stere ca mediator în timpul crizei interne a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria între anii 1911 și 1912 și scoate în evidență rolul jucat de acesta. Raportându-se tot la „idealul unității naționale” a lui Stere, profesorul universitar ieșean Ion Agrigoroaiei scrie în volumul colectiv despre *Constantin Stere și „politica idealului românesc, integral”*, iar Gheorghe Cojocaru despre *Unirea Basarabiei cu România în*

concepția lui Constantin Stere. În completarea acestora, Ioan Drăgan prezintă *Documente privind Basarabia în Arhivele Naționale ale României*. Tot în prima parte sunt încadrate intervențiile lui Nicolae Enciu, *Constantin Stere – doctrinarul. La 150 de ani de la nașterea Marelui Singuratic al primei jumătăți de secol XX românesc*, și a academicianului Valeriu Pasat, „*La masă cu împăratul*” *Constantin Stere la întâlnirea istorică de la Constanța, dintre țarul Nicolae al II-lea și Regele Carol I*, prin care ne indică atât faptul că profesorul a avut o contribuție decisivă la „fundamentarea poporanismului” (p. 126-134), cât și faptul că și-a păstrat orientarea progermană, deși în timpul mandatului de rector al Universității ieșene a participat la dineul oferit țarului. (p. 150).

Cercetătorul Ion Negrei ni-l prezintă pe C. Stere deputat în Sfatul Țării al Basarabiei, scoțând în evidență discursurile rostite în această ipostază. Rămânând pe acest palier, Svetlana Suveică contribuie cu *O (micro)istorie a Unirii Basarabiei cu România. Discuțiile dintre Pantelimon, V. Sinadino, Al. Marghiloman și C. Stere (1918)*. Un articol care captează atenția cititorului este cel al lui Vitalie Vărațic, *Conflict dintre generații sau concurs de împrejurări? Cazul Constantin Stere, tatăl – Gheorghe Stere, fiul*. Acesta prezintă felul în care Constantin Stere a fost perceput de către fiul său, iar pentru a exemplifica, amintim doar etichetarea lui ca „terorist”, în contextul executării arestului din 1940 a lui Gheorghe Stere și învinuirea de „trădare politică”, adresată în 1951 (p. 225). Tot în această categorie, a istoriei familiei, se încadrează și articolul profesorului Dinu Poștarencu, care scrie despre *Proprietățile funciare ale părinților lui Constantin Stere*. Prima secțiune a volumului conferinței internaționale se încheie cu articolul Mariei Danilov, *Constantin Stere și drama intelectualilor basarabeni de stânga*, care prezintă modul în care profesorul și omul politic Stere a fost perceput de contemporanii săi.

A doua parte a volumului, intitulată *Opera și concepțiile politico-juridice ale lui Constantin Stere*, cuprinde nouă texte. Acestea sunt studiile prezentate în cadrul secțiunii Științe Juridice și Filozofice, care abordează subiecte precum: contribuția lui C. Stere la modernizarea instituțiilor constituționale românești; C. Stere apărător al drepturilor și libertăților omului; concepțiile politico-juridice ale lui C. Stere; evoluția învățământului universitar juridic în viziunea profesorului universitar C. Stere etc. Amintim aici textul lui Ion Guceac, *Profesorul Constantin Stere – Întemeietor al dreptului constituțional românesc*, în care arată faptul că juristul a fost primul care a enunțat o serie de elemente definitorii ale dreptului constituțional în spațiul românesc. Profesorii Gheorghe Avornic și Raisa Grecu au prezentat *Opera juridică a lui Constantin Stere –*

tezaur științific nevalorificat, amintind de cele patru lucrări care alcătuiesc opera juridică a acestuia. Rămânând în spațiul academic, autorii publică, în același volum, articolul *Constantin Stere – profesor și rector universitar*, unde sunt surprinse o serie de activități pe care acesta le-a desfășurat la Facultatea de Drept și la conducerea Universității din Iași.

În urma conferinței susținute în cadrul aceluiași simpozion, profesorul ieșean Dan Măță a publicat textul *Locul lui Constantin Stere în gândirea juridică românească*. Autorul este de părere că „întreaga operă juridică a lui Constantin Stere se construiește în jurul a două idei fundamentale: ideea colectivității sociale și ideea individualității umane” (p. 305). Autorii Cătălin Turluc și Marius Balan prezintă orizontul juridic larg a lui Constantin Stere în articolul *Constantin Stere și Constituția României din 1923*. Profesorul Andrei Smochină, în articolul *Principiul autonomiei locale în opera profesorului Constantin Stere*, este de părere că juristul Stere a „cultivat doctrina autonomiei locale” (p. 323). În același registru este scris și articolul aparținând lui Gheorghe Bobâna, *Actualitatea doctrinei poporaniste a lui Constantin Stere* și cel al Lidiei Troianowski, care subliniază asemănarea dintre C. Stere și N. Mihailiwsky, *C. Stere – N. Mihailiwsky: confluențe ideatice-estetice*. Rodica Ciobanu și Mariana Roșca au alcătuit studiul *Dimensiuni multiculturale ale individualității la Constantin Stere*, care încheie seria intervențiilor dedicate operei și concepțiilor politico-juridice ale lui Constantin Stere.

Ultima secțiune a lucrărilor științifice scoate în evidență moștenirea publicistică și literară a lui Constantin Stere, care pun în lumină cunoștințele din domeniile filologiei, sociologiei, politologiei, literaturii universale, istoriei științei etc. În cadrul acestei secțiuni sunt zece texte. Articolele publicate de Mihai Cimpoi, *Publicistica lui Constantin Stere între doctrinarism și proză de idei*, Haralambie Corbu, *Vocația literar-artistică a politicianului Constantin Stere*, și Ion Hadârcă, *Stereograme vizionare în publicistica lui Constantin Stere*, ne arată faptul că publicistul Stere, dincolo de doctrina „socialistă și poporanistă”, a fost un europeanist și, în „pofida antimetafizicului său preconcept, acesta a posedat organic vocația gândirii metafizice” (p. 399). Din perspectiva „polemicilor literare”, profesorul ieșean Bogdan Crețu scrie articolul *Constantin Stere – polemistul*, fiind de părere că acesta nu este un critic literar, ci mai degrabă un ideolog.

Făcând trecerea spre „publicațiile periodice”, Victor Durnea scrie despre *Constantin Stere și „Lumina” (1917-1918) – din „Preistoria” Ziarului*, iar Răducu Rușeț despre *Constantin Stere și „Viața Românească”*, în care este subliniat faptul că Stere și Ibrăileanu au avut

inițiativa editorială de a publica prestigioasa publicație de orientare științifică, literară și politică. Vlad Caraman propune studiul *Constantin Stere. Elemente de poetică a Bildungsromanului*, prin care își exprimă ideea conform căreia romanul lui Constantin Stere cuprinde elemente esențiale ale unei opere de ficțiune, „fiind marcat de cele mai însemnate tipare de scriere a unui *Bildungsroman*” (p. 457). În această categorie se încadrează și articolul lui Iurie Colesnic, *Un prozator între ficțiune și memorialistică*. Ultimele două studii din această secțiune ni-l prezintă pe Constantin Stere în ipostaza de critic literar. Teodor Cotenic scrie articolul *Constantin Stere și limba română literară*, iar Vitalie Răileanu, *Constantin Stere – critic și eseist*, în care afirmă faptul că „critica sa este combativă, polemică, uneori mușcătoare. Alteori, pagini de exaltare lirică colorează afectiv expunerea” (p. 482).

Ultima parte, *Restitutio*, cuprinde un text care aparține profesorului Cătălin Bordeianu, *Elogiu lui Constantin Stere la vârsta dilematicelor idealuri*, unde accentul este pus pe activitățile din perioada studenției acestuia. Volumul se încheie cu o reeditare a studiului sociologic și juridic care aparține profesorului Constantin Stere, publicat în anul 1897.

Apariția editorială oferă o „imagine cvasi exhaustivă” a etapelor vieții și activității științifico-didactice, literare și politice a lui Constantin Stere și este un instrument de lucru bine alcătuit ce poate fi folosit atât de cercetători, cât și de cei pasionați de subiect. Cuprinsul și rezumatele traduse în limba engleză oferă posibilitatea volumului de a fi introdus într-un circuit internațional.

Petronela Raluca Podovei

Andi Mihalache, *Idem et Ipse. Centralism și localism în proiectele muzeale din La Belle Époque*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, 202 p.

L’historien de Jassy, Andi Mihalache, s’est fait remarquer, ces dernières années, par une série d’études et de livres consacrés aux conceptions et aux polémiques se trouvant dans les coulisses du fonctionnement des musées roumains, de la fin du XIXe et du début du XXe siècle. Jusqu’à présent, on n’a pas approché d’une telle manière ce sujet; c’est pourquoi son analyse permet d’envisager différemment les problèmes des musées de cette époque-là. Il s’agit d’une perspective analytique, basée, non seulement sur la recherche des documents inédits, mais aussi sur des données puisées à des mémoires ou à des journaux ou par le recours à des

situations rencontrées dans les pays initiateurs des modèles et des conceptions concernant l'organisation des musées, comme la France et l'Allemagne, entre autres.

Il faut retenir, dès le début, quelques précisions que l'auteur a faites:

Le présent travail n'est qu'une mise en œuvre qui ne recourt pas à toutes les sources disponibles. Son point de départ est constitué par l'étude que nous avons publiée dans *Historia Universitatis Iassensis*, n° V/2014, p. 159-279. Nous avons décidé d'utiliser tout d'abord les informations de l'Archive du Musée National d'Antiquités, informations auxquelles nous avons eu accès grâce à nos collègues, Roxana Dobrescu et Radu Băjenaru, chercheurs à l'Institut d'Archéologie « V. Pârvan » de Bucarest. L'évolution du musée au carrefour des épistémês modernes en train de s'affirmer ou même en opposition fera l'objet d'une autre intervention.

La table des matières de la présente étude enregistre huit parties structurales, en vue de délimiter thématiquement le texte et pour marquer le passage d'une conception à l'autre, d'un espace géographique à l'autre, d'une génération à l'autre, etc.

La première partie du livre, intitulée *Périple historiographique*, c'est un exposé historiographique des idées d'Édouard Pommier, de Dominique Poulot, de Françoise Bercé, de Thierry Gasnier, d'Odile Parsis-Barubé. Les livres que l'auteur cite comprennent quelques-unes des analyses les plus complexes des localismes modernes.

La deuxième partie, *Les dilemmes des pères fondateurs*, fait le point des débats scientifiques du XIXe siècle portant sur l'évolutionnisme. Les idées initialement véhiculées sont empruntées à Lamarck et à Darwin, afin de parvenir à mentionner les éléments qui ont créé le cadre favorable à la recherche de l'environnement, des entités et des produits culturels des hommes anciens, par l'intermédiaire des découvertes archéologiques. Cela a mené à l'apparition des musées de sciences naturelles et d'histoire, d'archéologie, où l'on gardait des objets exposés typologiquement, conformément à ce qu'on savait, à l'époque, de leurs âges. En même temps, dans cette partie du livre, on nous présente les disputes provoquées par le localisme des musées, qui contrastent avec le centralisme et ses représentants; une mentalité soutenue ou embrassée par les historiens de la fin du XIXe et du début du XXe siècle. On enregistre ici les conceptions de Gr. G. Tocilescu, N. Iorga, Al. Tzigara-Samurcaș, V. Pârvan.

Dans la troisième partie, *Particularités locales et constructions des musées*, l'auteur présente les initiatives locales des musées et l'accord ou le désaccord en ce qui les concerne, selon le cas. On tire au clair aussi

d'autres conflits entre les autorités centrales et celles locales ou ceux entre la Commission des Monuments Historiques et le Musée National d'Antiquités.

La quatrième partie, *Des Tensions à la Mer Noire*, fait voir les étapes parcourues pour la mise en place d'un musée local à Constantza. Telle a été la cause de l'un des plus grands conflits des musées, s'étendant sur quelques décennies et ayant comme protagonistes les autorités locales de cette ville et Grigore G. Tocilescu.

La cinquième partie, *Le localisme: un idéal, une réalité, une démagogie*, met en avant les idées qui soutiennent le localisme des musées et ses promoteurs qui reprennent à leur compte des modèles de l'étranger contre lesquels ils avaient buté, lorsqu'ils y avaient fait des études universitaires. Il s'agissait surtout de la France et de l'Allemagne et les exemples provenant de l'Europe de l'Ouest ont toujours constitué des repères pour l'espace roumain.

Dans la sixième partie du livre, *Un synonyme pour le passé: la province*, on apprend quelles sont les motivations conceptuelles de l'exposition des musées, à la fin du XIXe siècle. L'illustration est construite autour de l'organisation des expositions des musées d'histoire naturelle.

L'avant-dernière partie, *Le paradoxe moldave*, tire au clair des aspects antérieurement passés sous silence, portant sur la manière où les musées de Jassy ont vu le jour. À partir d'ici, l'auteur tire quelques conclusions:

Suivant des découvertes aléatoires qui ne faisaient qu'embellir le passé d'une communauté, sans se proposer de le refaire du point de vue chronologique et du point de vue thématique, les musées locaux ont pu mieux survivre, ont pu mieux s'imposer, au début du XXe siècle. Dépourvus de tout support logistique et financier, ils ne pouvaient pas systématiquement acquérir les objets des collectionneurs de la région. [À Jassy], les musées locaux ou régionaux ont constitué tout d'abord des désidératas, se consolidant, ensuite, au niveau des idées, par une série de succès et de défaites, en concurrence avec la ville de Bucarest.

Pour ce qui est des conclusions, elles sont énoncées dans la dernière partie du présent travail, Chacun sa vérité, où l'auteur met en avant, aussi bien les impératifs locaux portant sur le patrimoine, que ceux centraux. On nous présente des arguments pour et contre les tentatives de muséification, par le recours à des opinions des spécialistes ou à celles des institutions censées être un forum législatif et décisionnel.

Le livre comprend une table des matières en anglais et en français, un index des noms et quelques annexes.

Vasilica Mîrza

